

UKRAYNA SAVAŞI SONRASI ARTAN İRAN-RUSYA ENERJİ REKABETİ

DR. İSMAİL SARI

Uzman ORSAM

“

İstatistikler, tüm yaptırımlara rağmen Rusya'nın petrol üretim ve ihracat miktarının değişmediğini göstermektedir. The Economist'in yayımladığı bir raporda iddia edildiğine göre, Rusya'nın ham petrol ihracatı 2023 yılı Ocak ayında günde ortalama 3,7 milyon varil oldu. Bu istatistik gösteriyor ki Rus petrolünün Avrupa tarafından satın alınmasına uygulanan ambargo ve Batı tarafından uygulanan tavan fiyat uygulaması bile bu ülkenin petrol ihracat miktarını azaltamamıştır.

”

Rusya'nın 24 Şubat 2022'de Ukrayna'ya saldırmasının üzerinden bir yıl geçti. Savaşın ilk gününden bu yana enerji, uluslararası ilişkilerin ana gündemlerinden biri oldu. Avrupa, Rusya'nın petrol ve doğal gazına bağımlı olmasına rağmen, Moskova'nın enerji sektörüne karşı

çeşitli yaptırımlar uyguladı. Bu yaptırımların en sert kısmı Aralık 2022'de Rus ham petrolüne tavan fiyat getirilmesi oldu. Tavan fiyatı uygulaması, Rus petrolünün G7 ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin tankerlerine, sigorta şirketlerine ve kredi kurumlarına satılırken 60 doların altında işlem görmesi anlamına gelmektedir. Öte yandan, AB'nin Rusya'dan rafine petrol ürünlerine yönelik ambargosunun 5 Şubat'ta yürürlüğe girmesiyle günlük kaybın 120 milyon euroyu bulacağı öngörülmektedir. Ancak istatistikler, tüm yaptırımlara rağmen Rusya'nın petrol üretim ve ihracat miktarının değişmediğini göstermektedir. The Economist'in yayımladığı bir raporda iddia edildiğine göre, Rusya'nın ham petrol ihracatı 2023 yılı Ocak ayında günde ortalama 3,7 milyon varil oldu. Bu istatistik gösteriyor ki Rus petrolünün Avrupa tarafından satın alınmasına uygulanan ambargo ve Batı tarafından uygulanan tavan fiyat uygulaması bile bu ülkenin petrol ihracat miktarını azaltamamıştır.

Ham petrol ihraç etmenin iki ana yolu vardır: Boru hattı ve deniz petrol tankeri. Rusya'nın Druzhba boru hattı sistemi ki bu hat Ukrayna ve Belarus üzerinden geçerek

Polonya ve Almanya'ya ulaşırken, hattın güney kısmı Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'a uzanıyor, petrolü AB'ye, Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu (ESPO) boru hattı ise Çin'e petrol taşımaktadır. Kalan Rus ham petrolü deniz yoluyla AB, Çin ve diğer ülkelere daha az ölçüde ihraç edilmektedir. Tarihsel olarak, Rusya'dan deniz yoluyla yapılan AB ham petrol ithalatı, Baltık ve Karadeniz'deki batı limanları yoluyla Ural yataklarından temin edilmektedir. Ambargoların ve tavan fiyat uygulamalarının en büyük etkilerinin hissedildiği yer burasıdır. Doğu Sibirya bölgesi büyük ölçüde Çin olmak üzere Asyalı müşterilere hizmet vermektedir. Çin, Ukrayna'daki savaşın küresel enerji akışlarını yeniden şekillendirmesinden sonra Rus ham petrolünün en büyük alıcısı

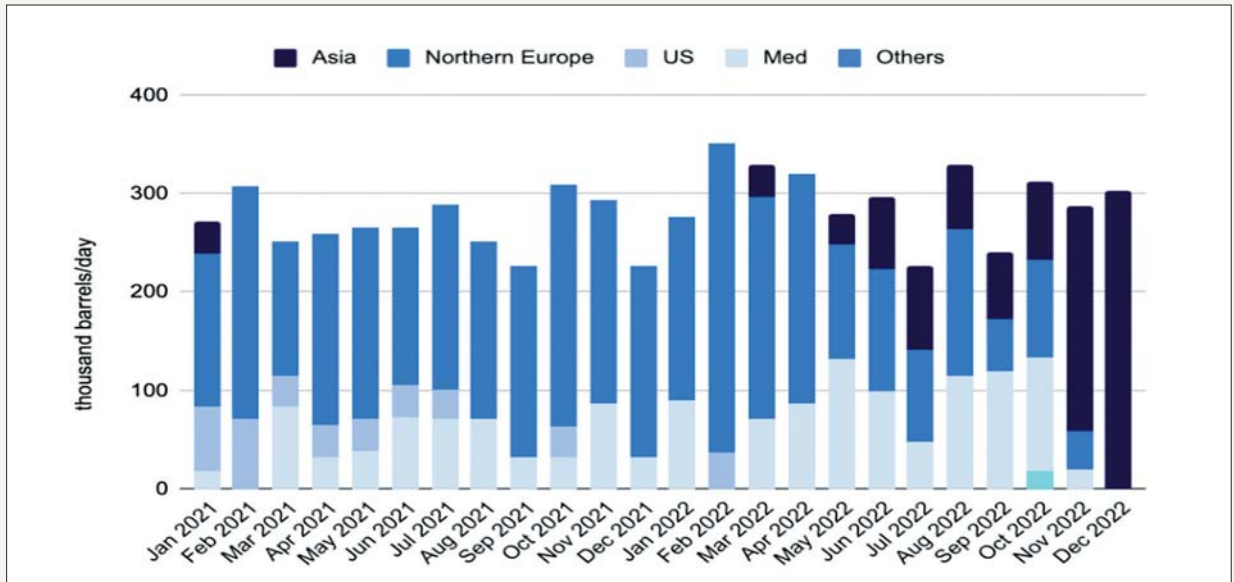
İRAN-RUSYA ENERJİ REKABETİ

Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı Rusya-İran ilişkileri açısından da dikkate değer etkiler yaratmıştır. Tahran başlangıçta Moskova'nın işgal gerekçesini kabul edip siyasi desteğini göstermeye ve ortaya çıkan ticaret ve güvenlik fırsatlarından yararlanmaya çalışsa da savaşa tam destek verme konusunda temkinli davranmıştır. Tahran, savaşın ardından Moskova'ya yönelik uluslararası yaptırımların ardından beklenmedik bir finansal kazanç elde etme umutlarının yanı sıra, değişen uluslararası düzenin nükleer anlaşmayı yeniden tesis etmek için Viyana'daki müzakereleri hızlandırabileceğine dair büyük umutlara sahipti. Ancak nükleer anlaşmaya dair beklentiler gerçekleşmezken, Rusya'nın enerji arzını doldurmaya yardımcı olmak için potansiyel olarak fırsatı değerlendirmek yerine, İran'ın Rusya'nın indirimleriyle rekabet edebilmek

olarak Hindistan ile başa baş durumdadır. Moskova, Asyalı alıcılar tarafından memnuniyetle karşı-

lanan bir hareketle küçülen müşteri havuzunu cezbetmek için indirimler sunmak zorunda kalmıştır.

2021-2022 Yıllarına Göre Rus Arktik Petrolünün İhracat Verileri.

Kaynak: Bloomberg

için kendi petrol fiyatlarını düşürmekten başka seçeneği kalmadı.

Sektör kaynaklarına göre, İran'ın petrol ihracatı Donald Trump yönetiminin (2017-2021) "maksimum baskı" kampanyasının zirve yılı olan 2020'de günde 300.000 varilden 2021 yılında günde yaklaşık 670.000 varile ve 2022'nin ilk çeyreğine kadar günde 920.000 varile yükseldi. Ancak Tahran'ın ham petrol satışlarının, düşük fiyatlı Rus petrolü nedeniyle keskin bir şekilde düştüğü bilinmektedir. Bu arada Hindistan da Rus ham petrol alımlarını artırdı. Haziran ayı başlarında, endüstri kaynakları Hindistan'ın önceki üç ayda 30 milyon varilden fazla ithal ettiğini tahmin etmektedir. İndirimli Rus petrolünün Asya'ya girişinin, İran'ın zaten kısıtlı olan erişimini daha da sınırlandırabileceği yönünde güçlü beklentiler vardır. Ayrıca Worldometer'e göre İran, yılda 9 trilyon fit küp doğal gaz üretmektedir ve bu da onu ABD ve Rusya'dan sonra dünyanın üçüncü büyük üreticisi yapmaktadır. Bunun yaklaşık üçte ikisi

yurt içinde kullanılırken gerisi ihraç edilmektedir. İran'ın Irak, Türkiye, Afganistan ve Pakistan'a gaz satma sözleşmeleri ve Azerbaycan ile gaz takas sözleşmeleri mevcuttur. Ancak analistler, uzun vadede yalnızca Irak'ın müşteri olarak kalmasının muhtemel olduğunu söylemektedir.

“

Tahran başlangıçta Moskova'nın işgal gerekçesini kabul edip siyasi desteğini göstermeye ve ortaya çıkan ticaret ve güvenlik fırsatlarından yararlanmaya çalışsa da savaşa tam destek verme konusunda temkinli davranmıştır.

”

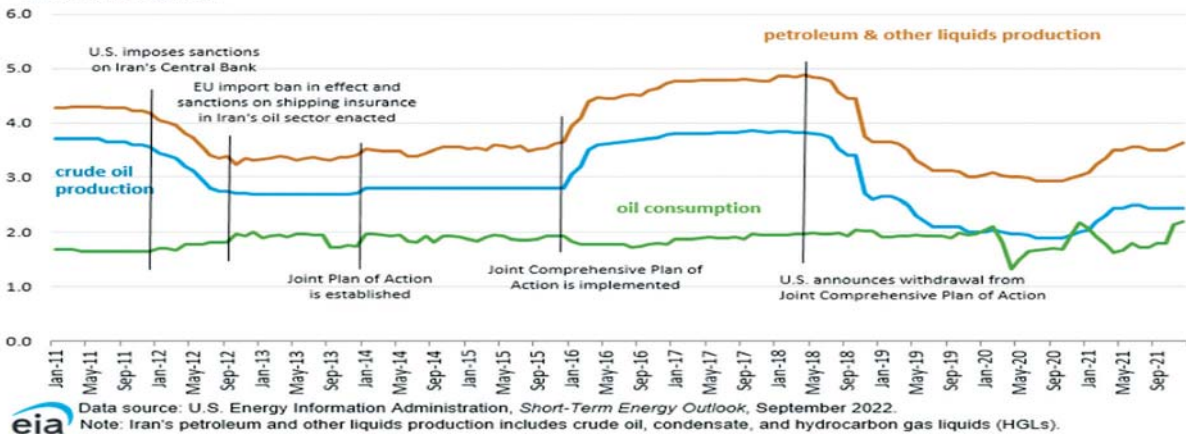
İRAN İLE RUSYA AMBARGOLARININ FARKLILIKLARI VE TANKERLERİN RUS PETROLÜNE İLGİSİ

İran ve Rusya'ya uygulan petrol yaptırımlarının uygulama amacı ve buna bağlı olarak da şekli farklılık arz etmektedir. İran'a yönelik

yaptırımlar, Trump'ın Mayıs 2018'de nükleer anlaşmadan çekilmesinden 6 ay sonra başlamıştır. Trump, bu eylemin amacının İran'a yeni bir nükleer anlaşma imzalamak için maksimum baskı uygulamak olduğunu açıkladı. Bu nedenle 2011 yılında Barack Obama döneminde uygulanan yaptırımlardan farklı olarak, bazı ülkelere İran petrolünü sadece 6 ay süreyle satın alma muafiyeti tanınmış ve bir yıl sonra da hiçbir ülkenin İran'dan petrol almasına izin verilmemiştir. Bu yaptırımları ihlal edenlerin ABD yaptırımlarına maruz kalacağı açıklanmıştır. Bu nedenle İran petrolünün tamamı, "hayalet filo" (*ghost fleet*) olarak adlandırılan petrol tankerleriyle gizli olarak ihraç edilmektedir.

Rusya'ya yönelik Batı yaptırımlarına bakıldığında İran yaptırımlarına göre daha gevşek olduğu söylenebilir. Batı, belirli bir fiyat aralığında olması hâlinde Rusya'dan petrol alımına izin vermektedir. Bu yaptırımların amacı, Moskova'nın petrol gelirlerinin miktarını azaltırken bu ülkenin petrol ihracat akışını bozmamaktır. Nitekim, pet-

Figure 3. Iran's petroleum and other liquids production and consumption
million barrels per day

rol piyasasında yükselen fiyatlar ve artan enflasyonist baskı endişesi nedeniyle Batı, Rusya'nın petrol ihracatının piyasaya akışını sürdürme kararı almıştır. Uygulanan yaptırım ve ambargolar Rus petrolünü ucuzlatmış ve Rusya'nın petrol gelirlerini düşürmüştür. Bloomberg'e göre resmî Rusya verilerinin de gösterdiği gibi ülkenin 2023 Ocak ayındaki petrol ve gaz geliri geçen yılın ocak ayına göre %46 azalırken, Ukrayna'daki savaş nedeniyle ülkenin giderleri %59 artmıştır. Bu nedenle Rusya Maliye Bakanlığı, bu ülke için 2023 yılında 25 milyar dolar bütçe açığı öngörmüştür.

Moskova'nın petrol gelirlerinde düşüş yaşanırken tahminler ve tanker takip istatistikleri, petrol satışlarının miktarının değişmediğini göstermektedir. Dolayısıyla gelirlerdeki düşüşün önemli kısmı Rus petrolünün tavan fiyat uygulaması ile fiyattaki düşüşten, bir kısmı da Avrupa'ya gaz ihracatının durdurulmasından kaynaklanmaktadır. Bazı tahminler, Avrupa'ya ihraç edilen Rus Ural cinsi petrolün şimdi Brent'e göre %40-50 indirimle Hindistan'a satıldığı yönündedir. Hatta yaptırımlar nedeniyle Rusya, petrolünü Avrupa yerine uzak yerlere ihraç etmek zorunda kalmış, dolayısıyla bu ülkenin Asya'da yeni müşteriler çekmek için petrol fiyatına uyguladığı indirimlere ek olarak, artan ulaşım maliyetleri de petrol gelirini düşürmüştür.

Rus petrolü, daha düşük yaptırım riski ve fiyat indirimleri nedeniyle rafineriler için cazip olmasının yanı sıra, tanker piyasası operatörleri için de İran petrolünden daha fazla çekiciliğe sahiptir. İran'ın

ABD yaptırımlarını atlatmasına olanak tanıyan "hayalet filo" (ghost fleet) ağının parçası olan en az 16 gemi, Financial Times'ın iddiasına göre, son iki ayda Rus ham petrolünü taşımaya başladı. Rusya ana ihracat gelir kaynağını, G7 ve Avrupa Birliği tarafından Rus petrolüne uygulanan tavan fiyatlar gibi Batı yaptırımlarına karşı korumaya çalışırken, Rus petrolünün yüksek oranda komisyonlarla kaçak taşınması bazı tanker sahiplerini ve işletmecilerini cezbetmektedir. Gemi işletmecileri, mevcut koşulların tankerler için Rus petrolü ticaretini İran veya Venezuela gibi diğer ambargolu ülkelerden petrol taşımaktan ve ticaretinden daha cazip hâle getirdiğini söylemektedir. Gemi sahipleri ve işletmecileri, Rus petrolünü satarak daha fazla kâr elde ederken diğer ambargolu ülkelerle iş yapmaya göre daha az sıkıntıya girmektedirler. Çünkü Rus petrolünü belirlenen tavan fiyatın altında sattıklarına dair belge yapmaya maruz kalmıyorlar. Bu durumda Avrupalı şirketlerin sigorta hizmetlerinden bile rahatlıkla yararlanabilmektedirler. Oysa son dört yılda hiçbir sigorta şirketi İran petrol tankerlerini sigortalamamıştır. Ayrıca analistlere göre, Rus petrolünün nakliyesi için kâr marjı, İran petrolünün nakliyesinden en az %50 ve hatta bazı durumlarda %100 daha yüksektir. Rusya hayalet gemilere petrol taşımak için İran'a göre daha fazla para ödemektedir.

REKABETE KARŞIN ARTAN İŞ BİRLİĞİ

Ukrayna savaşı sonrası İran ve Rusya enerji alanında rekabet ederken, iki ambargolu devlet olarak

askerî ve ekonomik alanlarda da iş birlikleri geliştirdikleri görülmektedir. İran'ın Rusya'ya insansız hava aracı tedarik ettiği ve Rusya'nın bu droneleri Ukrayna'daki altyapının hedef alındığı saldırılarda kullandığı bilinmektedir. Ayrıca İran Ulusal Petrol Şirketi (NIOC) ve Rus enerji devi Gazprom, Temmuz 2022'de İran'daki petrol ve doğal gaz sahalarının geliştirilmesi ve sıvılaştırılmış doğal gaz projesi üzerinde çalışmak üzere bir mutabakat zaptı imzalamıştır. Bir diğer dikkat çeken iş birliği ise merkez bankaları arasındadır. 29 Ocak 2023'te İran Merkez Bankası Rusya Merkez Bankası ile ticaret ve mali işlemleri güçlendirmek amacıyla bankalar arası iletişim ve transfer sistemlerini birleştirmek üzere bir anlaşmaya varmıştır. İranlı yetkililer imzalanan anlaşmanın ticareti artıracığını ve karşılıklı banka işlemlerini kolaylaştıracağını ifade etmektedir. Programa başlangıçta İran'dan Şahr Bank ve Rusya'dan VTB Bank'ın katılacağını ve diğer bankaların kademeli olarak katılacağını açıklanmıştır. İran Merkez Bankasının web sitesinde, İran bankalarının 52 şubesinin, SWIFT'in (*Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*) Rus alternatifi SPFS'ya (*Financial Messaging System of the Bank of Russia*) katıldığı duyurulmuştur. SPFS'ye erişimi olan tüm Rus bankalar, diğer ülkelerde faaliyet gösteren Rus bankaları ve 13 ülkeden 106 banka İran Merkez Bankasının geliştirdiği bankacılık sistemi SEPAM'a bağlanabilecektir. Sonuç olarak İran ve Rusya arasında gittikçe artan mali iş birliği ile iki tarafın da yarar sağlayacağı şekilde yaptırımlardan kaçınmak hedeflenmektedir. ■